

Oroszi Borbála

A vallási kommunikáció diszciplináris beágyazottsága Magyarországon

Máté-Tóth András *Vallási kommunikáció és vallási diskurzusok* című könyvéről

Máté-Tóth András valláskutató, kommunikációs szakember 1996 óta oktat a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Vallástudományi Tanszékén, jelenleg tanszékvezető egyetemi tanár. Magyar nyelven az elsők között, 2013-ban jelentette meg *Vallási kommunikáció és vallási diskurzusok* című könyvét, amelyben a vallási diskurzusok kutatását helyezi el a vallástudomány és a kommunikációtudomány metszetében. Célja az, hogy a klasszikus és a kortárs vallás- és kommunikációtudományi szakirodalomra alapozva mutassa be a vallási kommunikáció és a vallási diskurzusok sajátosságait.

Az *Vallási kommunikáció és vallási diskurzusok* három nagy tematikus blokkra oszlik. A szerző az első fejezetben a vallási kommunikáció tárgyát vizsgálja, a másodikban a társadalmi diskurzusokra összpontosít, a harmadikban egy jelentős, de ritkán kutatott témát dolgoz fel: a magyarországi vallásdiskurzusok jellemzőit, változásait, alakulását írja le.

Az első fejezet bevezetésében Máté-Tóth hangsúlyozza, hogy fontos a vallási és a kommunikációs fogalmak tisztázása, hogy egyértelmű legyen, melyik meghatározása a legpontosabb az aktuális téma szempontjából. Megfogalmazása szerint ami vallás, az kommunikáció, és fordítva. Ezt követően tér ki a valláselméleti modellekre és a kommunikációelméleti modellekre vizsgálatára. Ebben a fejezetben funkcionális és szubsztanciális szempontból leírt elméleteket hasonlít össze egymással, amelyek vagy a vallás társadalomban betöltött szerepét vizsgálják, vagy azt, hogy a vallás mit állít magáról. A kiválasztott szerzők közül egyik sem kimondottan vallási kommunikációkutatással foglalkozik, csupán munkáik között vannak olyan írások, amelyek a vallás témáját érintik. Máté-Tóth elsőként Rudolf Otto vallásfenomenológiai megközelítését mutatja be: ebben kulcsfogalom a „numinózus”, amely egy emberi élményben megélt immanens valóságot fejez ki. Ezt az élményt nem lehet közvetíteni, direkt módon kommunikálhatatlan, így a vallás elsődlegesen nem hagyomány vagy rítus, hanem alapvető belső élmény, amelynek létezik egy külső leképeződése – e kettő pedig összhangban van. A belső élmények sajátosságait a valláslélektan is kutatja. E hagyomány egyik jeles képviselője William James, aki a vallási élményt úgy írja le, mint érzést, cselekedetet és tapasztalatot, amely során az ember úgy véli, hogy azzal áll kapcsolatban, amit ő maga isteninek tart. A vallásról azt állítja, hogy az immanens valóság, amelynek tartalma a vallási élményt átélők számára transzcendens. Az élményt átélők módját keresnek arra, hogy átadják ezt a kommunikálhatatlan eseményt, amely elkülöníti a társadalmat a misztikus élményt megérett és nem megérett csoportjaira. Bár a vallás – állítása szerint – a személyes tapasztalás szintjén keletkezik, ebben az elgondolásban mégis vallási modellben értelmeződik. A szerző harmadikként Martin Buber filozófus elméletét mutatja be, amelynek két fő jellegzetessége van: a Biblia-centrikusság és az, hogy a vallást a kultúra és főképp az ember legalapvetőbb dimenziójának tartja. Buber vallásfogalma dialogikus viszonyra épül, azaz az én–te alapszavak kommunikációs viszonyában jelöli ki az emberi identitás születésének és megmaradásának helyét. A kommunikációt nem az ember tevékenységének tételezi fel és a vallást nem a jelenlétén túli dimenzióba utalja, hanem ezek egységét hangoztatja: az ember nem kommunikál, hanem maga a kommunikáció. Végül Thomas Luckman vallásszociológus elméletét ismerhetjük meg, amely bár funkcionalista, mégis ez előzőektől eltérő alapokra helyezi definícióját. Luckman szerint a modern társadalom darabjaira hullik, a funkcionális rendszerek különválnak egymástól, így a vallás is egy alrendszer lesz, elveszíti korábbi intézményes jelentőségét és erkölcsi orientáló erejét, a vallási tapasztalat láthatatlanná válik. Elméletének jelentőségét inkább a paradigmatis nyitásban, mintsem egy feszes vallásdefiníció létrehozásában fedezhetjük fel. Az itt felsorolt elméletalkotók a (vallási) kommunikációt dialogikus viszonyrendszerbe helyezve vizsgálták, míg a könyvben tárgyalt további kutatók túllépnek ezen. Máté-Tóth

Niklas Luhmann, Jürgen Habermas és Horányi Özséb elméleteire is kitér, amivel célja a térségre és az európai hagyományokra jellemző sajátosságok beemelése lehetett.

Az első rész második felében Máté-Tóth igyekszik létrehozni egy közösen használható és egységesen értelmezhető fogalomkészletet, ezért négy jellegzetes vallási kommunikációs elemet különít el egymástól. A sajátosan vallási kommunikáció személyes dimenzióját, a privátnak tekinthető személyes kommunikációs aktust, azaz az *imádságot* és a *divinációt*. Továbbá a sajátosan vallási kommunikáció közösségi dimenzióját, valamint az intézményinek mondható *ritust* és a *missziót*. Miután a szerző leírja a főbb kommunikációs elméleteket és fogalmakat, figyelme a diskurzusok vizsgálatával az összefüggések mélyebb megértésére irányult.

A második nagy tematikus egység a legnagyobb hatású diskurzuselméleteket veszi sorba. Ebben a fejezetben részletesen olvashatunk klasszikus szerzők diskurzuselméleteiről. Bár érthető, hogy a mai kutatásoknak vannak történeti alapjaik, de néhol hiányzik az, hogy napjaink vallási kommunikációkutatóinak gyakorlatából szemezgessünk. Így átismételjük, hogy Habermas szerint a diskurzus a szociális-nyelvi interakciók szövegszerű, megértésre orientált rendszere, míg Michel Foucault hatalmi viszonyrendszerként látja azt, ami lenyomatot ad egy adott korszak válságértelmezésének megjelenéséről. Máté-Tóth ismerteti Teun A. van Dijk kritikai diskurzuselemzési módszerét, Jacques Derrida vallás és identitás-problematikáját, és Jean-Luc Nancy elképzelését, aki úgy gondolta, hogy a vallás hordozója az érintés-problematikának. Ahogy a megtestesült Isten, Jézus érinthető volt és érinthetetlen lett, úgy a kereszténység is magában hordozza e kettőséget, hiszen egyszerre hordoz evilági (érinthető) és túlvilági (érinthetetlen) jellemzőket. Végül Ernesto Laclau és Chantal Mouffe diskurzuselméletét ismerhetjük meg, amelynek központi fogalma az „üres jelölő”. Az üres jelölő az ideológia vegytiszta formája: segítségével határozható meg az a törésvonal, amely mentén a gondolkodás, az azonosulás és a társadalmi mozgósítás megtörténik. Abban az esetben beszélhetünk a vallásról mint üres jelölőről, ha a vallás fogalma aluldefiniált és nem kidolgozott. Emiatt a különféle társadalmi csoportok képesek közös platformra kerülni az adott vallási tematikájú diskurzusban, és ehhez az újonnan alakuló diskurzushoz igazítani korábbi identitásukat. Így a jelölő (az adott vallás) egy jól kivehető ideológia által telik meg tartalommal. Laclau és Mouffe szerint a vallás az átmeneten áteső társadalmak diskurzuselemzésekor üres jelölőnek tekinthető. Összefoglalva: a társadalom vallási mezőjének diszkurzív vizsgálata rámutatott arra, hogy bár a vallást egyetemesen is definiálhatjuk, az mindig konkrét diszkurzív fogalmi erőviszonyok között jelenik meg, továbbá minden korban és minden kulturális régióban sajátos jellemzőkkel bír.

Az utolsó fejezetben Máté-Tóth András eddig egyedülálló, átfogó és alapos elemzést ad a magyarországi vallási diskurzusok főbb jellemzőiről a Horthy-kortól kezdve a rendszerváltásig. A regionális diskurzusok legfőbb jellemzői: az egyidejű egyidejűtlenség, a múlt felé fordulás, valamint az olyan toposz, mint a „keresztény Európa” mai viszonyokra vonatkozó orientálása. A régiók különböző vallásdiskurzusait tekintve a szerző arra a következtetésre jut, hogy a vallást tágan kell értelmezni, jelenlétét és hatásait a társadalom legkülönbözőbb szféráiban kell vizsgálni. Ehhez megnevez három elemzésre javasolt területet, így segítve a vallási kommunikációkutatók témaválasztását: ezek a legnagyobb vallásfelekezetek legfőbb képviselőinek pozíciója az adott kor politikai struktúrájában, a meghatározó vallási intézmények szerepe a közoktatásban, valamint a felekezeti megosztás.

Máté-Tóth András írása hiánypótló a magyar kommunikációtudományi könyvpiacra. A szöveg néhol sűrűn szövött, a megértést helyenként nehezíti a precíz nyelvi lektorálás hiánya (elírások, pontatlan ragozás), mégis összességében alapműnek számít mindenkinek, aki vallási kommunikációval szeretne foglalkozni Magyarországon. (Máté-Tóth András: *Vallási kommunikáció és vallási diskurzus*, Budapest: L'Harmattan, 2013, 142 oldal, 2000 Ft.)

Oroszi Borbála 2013-ban a Miskolci Egyetem Kulturális Antropológia Intézetében, majd 2016-ban a Budapesti Corvinus Egyetem kommunikáció- és médiatudomány szakán szerzett diplomát. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe: az idegenhez való viszony vizsgálata vallásos közösségekben. E-mail: orosziborbala@gmail.com